

The Urban Sufficiency Concept : The Survival Way for Thai Cities

Jaksin Noyraiphoom

Lecturer, Department of Architectural Technology

Faculty of Architecture, Rajamungkala University of Technology Thanyaburi

Abstract

Global Warming problems stem from industrialized economic development. The problem emerged with the beginning of the industrial revolution. The industrial revolution, in turn, led to urbanization and the excessive consumption. These situations brought about the exploitation of natural resources, which led to Global Warming. The solution to the problem is the management of community consumption levels. The Global Warming, as a result, can be reduced before it becomes an unsolvable problem.

This article aims at researching the way in which environment in urban areas can be managed so as to relieve many Global Warming problems. Such an objective relies on the concept of “Urban Sufficiency”. The underlying principle of Urban Sufficiency is to meet demands at moderate levels. Urban Sufficiency starts with the fulfilling of basic needs prior to meeting other requirements at higher levels. This concept is also relevant to Thai communities, which are interconnected to each other and have different levels of sufficiency. As such, Global Warming problems can be reduced.

Keywords Global Warming, Sufficiency Economy, Urban Environment

วารสารการจัดการสิ่งแวดล้อมปีที่ 5 เล่มที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2552 หน้า 73 - 99

แนวคิดชุมชนเมืองที่พอเพียง : หนทางฝ่าวิกฤติของชุมชนเมืองไทย

จักรสิน น้อยไรรูมิ

อาจารย์ประจำ ภาควิชาเทคโนโลยีสถาปัตยกรรม
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

บทคัดย่อ

ภาวะโลกร้อนมีต้นเหตุสำคัญมาจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่อิงกับอุตสาหกรรมเป็นหลัก อันเป็นการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนรากฐานของวงจรที่ขาดสมดุลหรือความไม่พอเพียงที่เกินพอดี ปัญหาโลกร้อนได้เริ่มก่อตัวขึ้นหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรมเป็นต้นมา พร้อม ๆ กับการขยายตัวของชุมชนเมืองสมัยใหม่ การขยายตัวอย่างรวดเร็วและการบริโภคอย่างฟุ้งเฟ้อของชุมชนเมือง ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่กระตุ้นให้เกิดการเบียดเบียนสิ่งแวดล้อมอย่างเกินพอดี อันนำมาซึ่งปัญหาที่ก่อให้เกิดภาวะโลกร้อนในที่สุด ดังนั้น หากสามารถจัดการให้ชุมชนเมืองมีความพอเพียง ทั้งในด้านการอุปโภคและการบริโภคที่พอเพียง ย่อมสามารถช่วยบรรเทาปัญหาโลกร้อนลงได้ ก่อนที่จะกลายเป็นวิกฤติฉะฉานกำลังรับมือในอนาคต

บทความนี้มีความมุ่งหมายเพื่อนำเสนอแนวทางการจัดการสภาพแวดล้อมในชุมชนเมืองเพื่อช่วยบรรเทาปัญหาจากภาวะโลกร้อน โดยนำเสนอในรูปของแนวคิด “ชุมชนเมืองที่พอเพียง” ซึ่งมีหลักการสำคัญคือ การมุ่งสนองความต้องการในระดับที่ไม่น้อยเกินไปจนขาดสนและไม่มากเกินไปจนเบียดเบียนผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม โดยเริ่มจากความต้องการระดับพื้นฐานให้มั่นคง ก่อนไปสู่ในระดับที่สูงขึ้นตามลำดับขั้น สัมพันธ์กับหน่วยชุมชนที่มีหลายลำดับชั้น โยงใยเป็นเครือข่ายความพึ่งพากันภายในเมือง แนวคิดนี้จะเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความพอเพียงในชุมชนเมือง อันเป็นหนทางสำคัญในการบรรเทาปัญหาภาวะโลกร้อน และเกื้อหนุนให้ชุมชนเมืองไทยมุ่งสู่หนทางแห่งความพอเพียงสืบต่อไป

คำสำคัญ ภาวะโลกร้อน เศรษฐกิจพอเพียง สภาพแวดล้อมชุมชนเมือง

1. บทนำ

“ชุมชนเมือง” คือผลผลิตอันเป็นรูปธรรมจากความต้องการของมนุษย์ ด้วยการปรับสภาพแวดล้อมที่มีอยู่เดิมตามธรรมชาติ ผสมผสานกับสภาพแวดล้อมใหม่ที่สร้างขึ้นโดยมนุษย์ เพื่ออำนวยความสะดวกสบายในการดำรงชีวิต (กำธร, 2545) และสนองความต้องการทางด้านต่าง ๆ ภายในจิตใจของคน โดยชุมชนเมืองได้มีพัฒนาการควบคู่กับการพัฒนาความเจริญของมนุษยชาติมาโดยตลอด “ความเป็นชุมชน” ได้เกิดขึ้นครั้งแรกพร้อม ๆ กับการเกิด “สังคม” ของมนุษย์ นับตั้งแต่ที่มนุษย์เริ่มมีการรวมกลุ่มกันเป็นหน่วยทางสังคมขนาดเล็ก เพื่อจัดหา แบ่งปัน และแลกเปลี่ยนทรัพยากรที่จำเป็นในการดำรงชีวิตระหว่างกัน ในช่วงระยะเวลานี้ความเป็นชุมชนได้เกิดขึ้นบริเวณศูนย์กลางการแลกเปลี่ยน ในลักษณะของ **ชุมชนหมู่บ้าน** ซึ่งมีระบบเศรษฐกิจและสังคมที่ไม่ซับซ้อน ต่อมาเมื่อชุมชนหนึ่งสามารถติดต่อกับอีกชุมชนหนึ่งได้ การแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนจึงเกิดขึ้น ชุมชนหมู่บ้านจึงมีการขยายตัวตามสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่มีความซับซ้อนขึ้น เกิดเป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่และพัฒนาจนกลายเป็น**ชุมชนเมือง** ในที่สุด ชุมชนเมืองในแต่ละสมัยล้วนเป็นสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่ก่อตัวขึ้นพร้อม ๆ กับการพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของเมืองนั้น ๆ ชุมชนเมืองจึงทำหน้าที่เป็นภาพสะท้อนของระบบสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ตลอดจนพฤติกรรมของผู้นั้นในเวลานั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี

สภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชนเมืองที่ปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบันนั้น สามารถกล่าวได้ว่าเป็นผลพวงจากคามผิดพลาดของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา ซึ่งยึดมั่นในแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจตามหลักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่อิงอยู่กับอุตสาหกรรม กายภาพที่เกิดขึ้นล้วนเป็นผลสะท้อนความต้องการบริโภคเพื่อสนองความต้องการอันไม่มีที่สิ้นสุดของมนุษย์ หลักฐานของความผิดพลาดดังกล่าวได้แสดงตัวออกมาอย่างชัดเจน ผ่านทางปัญหาและวิกฤติการณ์ทางด้านต่าง ๆ ที่กำลังคุกคามชีวิตของมนุษย์อยู่อย่างรอบด้าน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม จากวิกฤติการณ์ที่เกิดขึ้นได้เป็นส่วนสำคัญที่ช่วยโน้มน้าวและเป็นปัจจัยกระตุ้นให้เกิดความพยายามที่จะค้นหาหนทางรอดจากภาวะดังกล่าว จึงทำให้เกิดแนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาทางเลือกขึ้นด้วยความมุ่งหวังว่าจะมาช่วยถ่วงดุลและเยียวยาความผิดพลาดจากการพัฒนาในอดีต โดยในบรรดาแนวคิดการพัฒนาทางเลือกนั้น แนวคิดที่นับได้ว่ามีอิทธิพลสูงสุดและได้รับการยอมรับมากที่สุดในระดับโลกคือแนวคิด “**การพัฒนาอย่างยั่งยืน**” ที่เกิดขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรมและปัญหาภาวะโลกร้อนอันเกิดจากปฏิกิริยาเรือนกระจก

ในปัจจุบันทุกภาคทุกส่วนของสังคมทั้งในระดับโลกและในประเทศไทย ต่างมีแนวโน้มที่จะนำแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนเข้ามาปรับใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมมากขึ้นตามลำดับ ชุมชนเมืองรูปแบบเดิมซึ่งเป็นกายภาพที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อรองรับการพัฒนากระแสหลัก จึงจำเป็นต้องมีการ

วิวัฒนาการเพื่อรองรับการพัฒนากระแสใหม่ที่จะเกิดขึ้น จากการผสมผสานการพัฒนาทั้งสองกระแสเข้าไว้ด้วยกัน สำหรับในตะวันตกได้มีการนำเสนอแนวคิด “ชุมชนเมืองที่ยั่งยืน” ซึ่งเกิดจากการนำแนวทางของ “การพัฒนาอย่างยั่งยืน” มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนเมือง เพื่อช่วยบรรเทาปัญหาภาวะโลกร้อนและปฏิกิริยาเรือนกระจกอันเป็นผลพวงจากการขยายตัวของชุมชนเมือง ได้แก่ **แนวคิดเมืองอัดแน่น** (Compact City) โดยมหาวิทยาลัยอ็อกซฟอร์ดบรุกส์แห่ง สหราชอาณาจักร และ**ลัทธิชุมชนเมืองยุคใหม่** (New Urbanism) จากสหรัฐอเมริกา แต่สำหรับในประเทศไทยนั้น ยังไม่มีหนทางในการบรรเทาปัญหาที่เป็นรูปธรรมเช่นในตะวันตก สภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชนเมืองไทยที่จะรองรับการพัฒนากระแสใหม่ จึงเป็นสิ่งที่ควรได้รับการค้นคว้าหาคำตอบที่เหมาะสม เพื่อเป็นกลไกสำคัญในการบรรเทาปัญหาภาวะโลกร้อนสำหรับชุมชนเมืองของไทย

2. วัตถุประสงค์

- 2.1 เพื่อศึกษาและทำความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัญหาภาวะโลกร้อนกับพัฒนาการของชุมชนเมืองทั้งของต่างประเทศและของไทย นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
- 2.2 เพื่อศึกษาและทำความเข้าใจถึงแนวทางการออกแบบชุมชนเมืองที่ช่วยบรรเทาปัญหาจากภาวะโลกร้อนของตะวันตก รวมถึงสภาพเงื่อนไขและปัจจัยทางด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง
- 2.3 เพื่อค้นหาและนำเสนอแนวคิดในการออกแบบชุมชนเมืองสำหรับช่วยบรรเทาปัญหาจากภาวะโลกร้อนที่มีความเหมาะสมกับชุมชนเมืองไทย

3. วิธีการศึกษา

บทความชิ้นนี้มีวิธีการศึกษาแบ่งเป็น 4 ขั้นตอน ซึ่งแต่ละขั้นตอนมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1 การศึกษาและรวบรวมข้อมูล

มีวิธีการ โดยทำการวางขอบข่ายข้อมูลทั้งทางแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบชุมชนเมืองและปัญหาภาวะโลกร้อนทั้งหมด จากนั้นจึงทำการรวบรวมข้อมูลซึ่งได้มาจากหลายแหล่งเข้าไว้ด้วยกัน ทั้งข้อมูลขั้นปฐมภูมิและข้อมูลขั้นทุติยภูมิ โดยการรวบรวมข้อมูลขั้นปฐมภูมิเป็นการศึกษาสภาพปัญหาและวิถีชีวิตในภาพรวมของผู้คนในสังคมเมืองของไทยด้วยการใช้ประสบการณ์ของผู้เขียนเอง และการรวบรวมข้อมูลขั้นทุติยภูมิเป็นการรวบรวมข้อมูลโดยการค้นคว้าจากเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ด้วยวิธีการเลือกตัวอย่างโดยยึดวัตถุประสงค์ของการศึกษาเป็นหลัก ซึ่งตัวอย่างที่ทำการเลือกในที่นี้นั้น จะใช้เกณฑ์การเลือกตัวอย่างที่มีลักษณะเหมือนกัน ด้วยการเจาะจงเลือกเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่มีประเด็นที่มีลักษณะบางประการสอดคล้องกันกับ

วัตถุประสงค์ของการศึกษา จากนั้นจึงทำการจัดระเบียบข้อมูลทำการรวบรวมมาได้ให้อยู่ในรูปแบบเอกสารที่เป็นระเบียบและมีระบบ

3.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

ในขั้นนี้จะทำการจัดกลุ่มข้อมูล (Categorization) ที่จัดระเบียบแล้วทั้งหมดนั้นออกเป็นหน่วยย่อย ๆ เพื่อย่อและลดทอนข้อมูลลงให้มีขนาดกระชับ โดยใช้วิธีคัดสรรเอาข้อความต่างๆ ที่กระจายอยู่ในข้อมูลและมีความหมายตรงกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา ออกมาทำการวิเคราะห์เนื้อหาสำคัญในแต่ละประเด็น หารูปแบบความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างกลุ่มข้อมูล เพื่อกำหนดเป็นประเด็นหลักสำหรับการใช้ในการจัดกลุ่มข้อมูล โดยมีลำดับของประเด็นในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

- ความเป็นมาและและการก่อตัวขึ้นของปัญหาภาวะโลกร้อน
- ความสัมพันธ์ระหว่างปัญหาภาวะ โลกร้อนกับพัฒนาการทางด้านต่าง ๆ ของชุมชนเมือง
- แนวคิดและทฤษฎีการออกแบบชุมชนเมืองในต่างประเทศ ที่มีบทบาทสำคัญในการบรรเทาปัญหาภาวะ โลกร้อน
- สภาพปัญหาและสถานการณ์ของชุมชนเมืองไทยในปัจจุบัน

3.3 การสังเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลที่จำแนกเป็นหน่วยย่อย ๆ นั้น กลับมารวมเข้าด้วยกันใหม่ (Reassembling Data) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นกลุ่ม ๆ (Clustering) ตามลักษณะความสัมพันธ์ที่หน่วยย่อยเหล่านั้นมีต่อกัน เพื่อให้ได้ความหมายและให้ความเข้าใจที่ชัดเจนขึ้นในอีกระดับหนึ่ง เกิดเป็นความหมายใหม่อันจะช่วยให้เกิดความเข้าใจ สามารถตอบคำถามในการวิจัยได้ และทำการนำเสนอข้อมูลที่จัดระเบียบเข้าด้วยกันใหม่ด้วยวิธีการพรรณนา

3.4 การสรุปผลการศึกษา

ทำการประมวลผลของการศึกษาทั้งหมดเข้าไว้ด้วยกัน โดยการนำข้อมูลที่ได้จากประเด็นที่ทำการศึกษาทั้งหมดมาทำการเรียบเรียง ด้วยการจัดประเภทและลำดับขั้นของข้อมูล สร้างเป็นผลสรุปที่มีความชัดเจนและครอบคลุมประเด็นทั้งหมดที่ทำการศึกษา ในรูปของแนวคิดและหลักการออกแบบชุมชนเมืองสำหรับช่วยบรรเทาปัญหาภาวะโลกร้อน ที่สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทย สภาพแวดล้อมที่เป็นเงื่อนไข และปัจจัยทางด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งข้อเสนอแนะเพื่อสามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางสำหรับการออกแบบชุมชนเมืองในประเทศไทยต่อไป

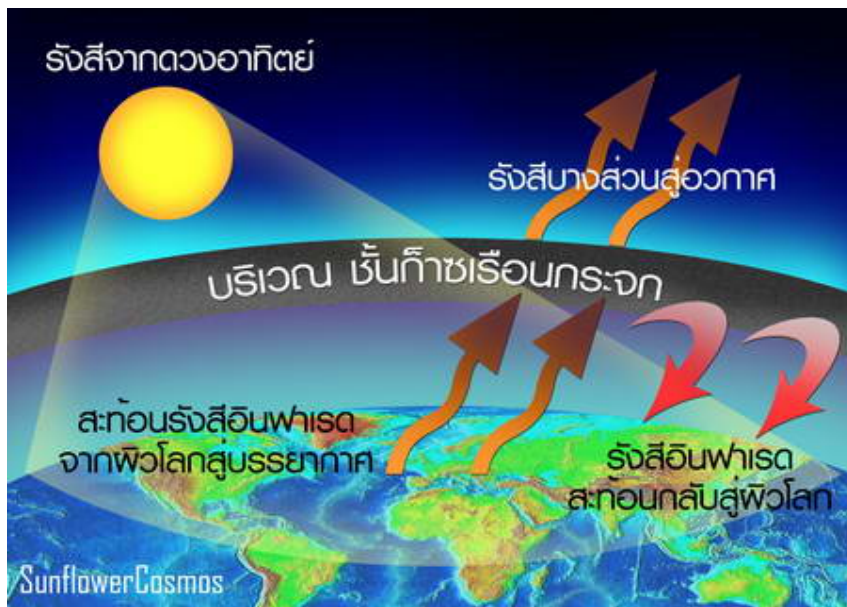
4. ผลการศึกษาและข้อวิจารณ์

เนื้อหาในบทความชิ้นนี้ส่วนใหญ่เรียบเรียงขึ้นจากวิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาการออกแบบและวางผังชุมชนเมือง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2550 เรื่อง “หลักการทางแนวคิดชุมชนเมืองที่พอเพียง” โดยมุ่งหวังที่จะประยุกต์หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาสู่การออกแบบชุมชนเมือง เพื่อใช้เป็นกลไกสำคัญในการบรรเทาปัญหาภาวะโลกร้อนสำหรับชุมชนเมืองไทย เนื้อหาของบทความจะเรียงลำดับตามขั้นตอนการศึกษาโดยเริ่มตั้งแต่การศึกษาถึงปัญหาภาวะโลกร้อนและความสัมพันธ์ของภาวะโลกร้อนกับชุมชนเมือง ต่อมาจะเป็นการศึกษาชุมชนเมืองที่ยั่งยืนซึ่งเป็นตัวอย่างของการนำการออกแบบชุมชนเมืองมาใช้เป็นกลไกสำคัญในการบรรเทาปัญหาภาวะโลกร้อนของชุมชนเมืองในตะวันตก เพื่อนำมาเทียบเคียงกับบริบททางด้านต่าง ๆ ของชุมชนเมืองไทย ก่อนจะนำมาสู่แนวทางการนำกระบวนการทัศน์เรื่องความพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในชุมชนเมืองของไทย อันนำมาซึ่งแนวคิดในการออกแบบสภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชนเมือง ในรูปของ “แนวคิดชุมชนเมืองที่พอเพียง” ในท้ายที่สุด

4.1 ปรากฏการณ์โลกร้อน

ภาวะโลกร้อนคือสภาวะที่อุณหภูมิโดยเฉลี่ยเหนือพื้นผิวโลกมีความร้อนเพิ่มสูงขึ้นจากอุณหภูมิโดยเฉลี่ยปกติของโลก แม้ในปัจจุบันจะยังไม่เป็นที่สรุปแน่ชัดว่าภาวะโลกร้อนมีสาเหตุมาจากอะไร แต่มีความเห็นร่วมทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Consensus) ที่บ่งชี้ว่า ระดับการเพิ่มของก๊าซเรือนกระจกที่เกิดจากกิจกรรมของมนุษย์เป็นส่วนที่มีอิทธิพลสำคัญที่สุดในการก่อให้เกิดภาวะโลกร้อน ดังที่คณะกรรมการระหว่างรัฐบาลว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (Intergovernmental Panel on Climate Change: IPCC) ของสหประชาชาติได้ให้ข้อสรุปไว้ว่า (<http://th.wikipedia.org>)

“จากการสังเกตการณ์การเพิ่มอุณหภูมิโดยเฉลี่ยของโลกที่เกิดขึ้นตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 20 (ประมาณตั้งแต่ พ.ศ. 2490) ก่อนข้างแน่ชัดว่าเกิดจากการเพิ่มความเข้มของแก๊สเรือนกระจกที่เกิดขึ้นโดยกิจกรรมของมนุษย์ที่เป็นผลในรูปของปรากฏการณ์เรือนกระจก (Greenhouse Effect)”

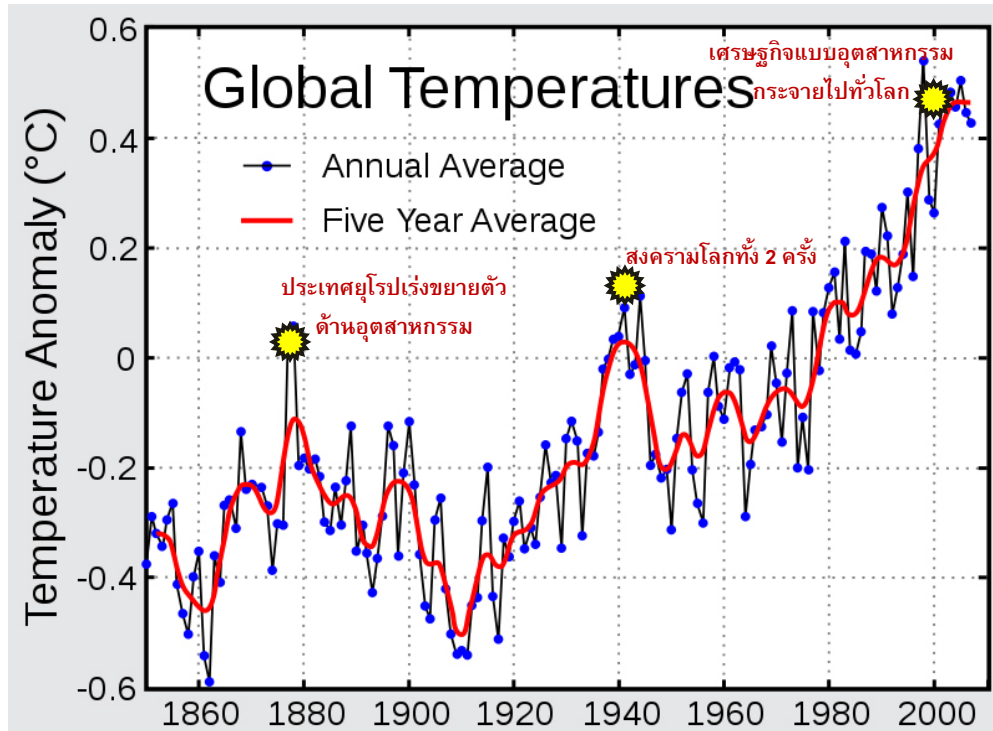

ภาพที่ 1 การเกิดปรากฏการณ์เรือนกระจก (ที่มา : <http://sunflowercosmos.org>)

ก๊าซเรือนกระจกที่มนุษย์ปล่อยออกสู่ชั้นบรรยากาศส่วนใหญ่ ได้แก่ ก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ จากการเผาไหม้เชื้อเพลิงของเครื่องจักรในระบบอุตสาหกรรมและกระบวนการผลิตไฟฟ้า รวมทั้งจากไอเสียของยานพาหนะทุกชนิด ก๊าซมีเทนและก๊าซไนตรัสออกไซด์จากการเกษตรกรรมและผลิตภัณฑ์แปรรูปจากการเกษตร นอกจากนี้ยังมีสาร CFC และก๊าซต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการบริโภคในชีวิตประจำวันของมนุษย์อีกหลายชนิด โดยหลังจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17-19 เป็นต้นมา มนุษย์ได้ปล่อยก๊าซเรือนกระจกจากกระบวนการอุตสาหกรรมขึ้นสู่ชั้นบรรยากาศในปริมาณมาก ทำให้ก๊าซเรือนกระจกมีปริมาณมากขึ้น ส่งผลให้ชั้นบรรยากาศมีการดูดกลืนพลังงานความร้อนและปล่อยกลับมายังโลกมากขึ้น อุณหภูมิบนผิวโลกจึงสูงขึ้นอย่างมากในช่วงหลังมานี้

จากผลการศึกษาของทีมวิจัยของมหาวิทยาลัยอีสต์ แองเกลีย (University of East Anglia) ประเทศอังกฤษ ซึ่งได้บันทึกความเปลี่ยนแปลงของอุณหภูมิโลกโดยเฉลี่ยในช่วงระหว่างปี ค.ศ. 1860 จนถึงปี ค.ศ. 2000 พบว่า ตั้งแต่ช่วงเวลาหลังจากที่มีการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรปเป็นต้นมา ระดับของอุณหภูมิจะเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงแต่ยังไม่มากนัก จนกระทั่งในช่วงทศวรรษที่ 1880 ที่อุณหภูมิจะมีการเพิ่มในอัตราที่สูงขึ้นมาก เพราะเป็นช่วงที่กลุ่มประเทศยุโรปหลายประเทศมีการแข่งขันกันเร่งผลผลิตทางอุตสาหกรรมกันอย่างสูงเพื่อป้อนเข้าสู่ตลาด และหลังจากช่วงทศวรรษที่ 1920 เป็นต้นมา เส้นกราฟของระดับอุณหภูมิจะพุ่งสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง และจะสูงขึ้นอย่างเห็นได้ชัดในช่วงระหว่างปี ค.ศ. 1910 ถึง ค.ศ. 1945 ซึ่งอยู่ในช่วงระยะเวลาที่เกิดสงครามโลกทั้ง 2 ครั้ง ประเทศต่าง ๆ เร่งขยายตัวทางด้านอุตสาหกรรมเพื่อเสริมศักยภาพของตัวเองทั้งทางด้านเศรษฐกิจและพลังอำนาจทางทหาร และอีกช่วงที่ระดับอุณหภูมิเฉลี่ยสูงขึ้นอย่างเห็นได้ชัด คือในระหว่างช่วงปี ค.ศ. 1976 ถึง ค.ศ. 2000 ซึ่งเป็น

ช่วงที่ ระบบเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมได้แพร่กระจายไปทั่วโลก ทั้งในประเทศพัฒนาแล้วและประเทศด้อยพัฒนาที่ต้องพึ่งพาการลงทุนจากกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมเข้าประเทศของตน จึงทำให้ระบบอุตสาหกรรมและระบบสาธารณูปโภคขนาดใหญ่ที่ต้องใช้พลังงานมาก แพร่กระจายสู่ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกอย่างรวดเร็ว (สรุปความจาก อภิชา, มปป.)

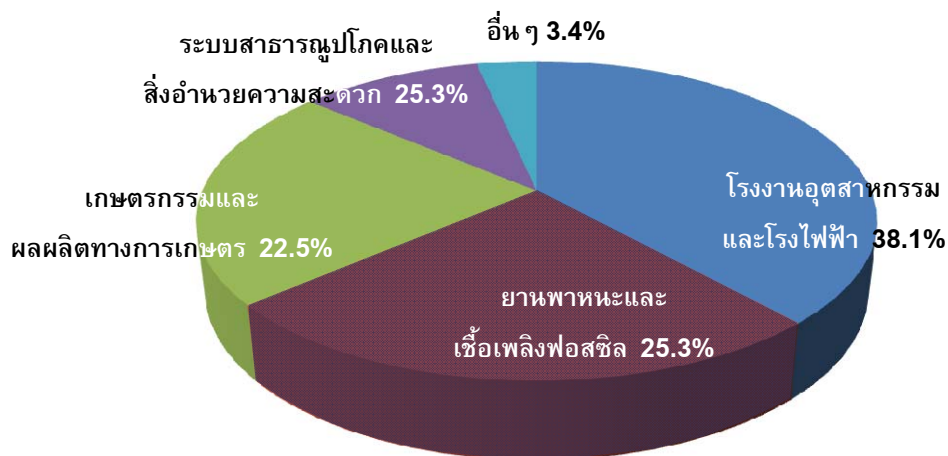
ภาพที่ 2 แผนภูมิแสดงระดับอุณหภูมิโลกโดยมหาวิทยาลัย อีสต์ แองเกลีย (ที่มา : www.seed.slb.com)

ผลจากการพัฒนาเศรษฐกิจที่อิงกับระบบอุตสาหกรรม ได้ทำให้ปริมาณก๊าซเรือนกระจกในชั้นบรรยากาศมีปริมาณที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และกำลังเป็นประเด็นปัญหาระดับโลกที่ทุก ๆ ประเทศต่างให้ความสำคัญ ในการร่วมมือกันลดปริมาณการปล่อยก๊าซชนิดนี้ลง เพื่อช่วยลดสภาวะเรือนกระจกของโลกให้กลับมาอยู่ในภาวะสมดุล โดยสาเหตุที่ก๊าซเรือนกระจกในชั้นบรรยากาศมีปริมาณเพิ่มมากขึ้นนั้น สามารถสรุปเป็น 5 สาเหตุหลักได้ดังนี้ (อภิชา, มปป.)

- การผลิตของโรงงานอุตสาหกรรมและโรงไฟฟ้า จากการเผาไหม้เชื้อเพลิงจากถ่านหินเป็นหลัก คิดเป็นอัตราส่วนร้อยละ 38.1 ของปริมาณก๊าซเรือนกระจกที่ปล่อยทั้งหมด
- ยานพาหนะและเชื้อเพลิงฟอสซิล จากพาหนะที่ใช้เชื้อเพลิงเป็นตัวขับเคลื่อนเครื่องจักร คิดเป็นอัตราส่วนร้อยละ 25.3 ของปริมาณก๊าซเรือนกระจกที่ปล่อยทั้งหมด

- เกษตรกรรมและผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร เช่น การถางป่าเพื่อต้องการใช้พื้นที่ในการเพาะปลูกของมนุษย์ รวมทั้งระบบอุตสาหกรรมในการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรต่าง ๆ คิดเป็นอัตราส่วนร้อยละ 22.5 ของปริมาณก๊าซเรือนกระจกที่ปล่อยทั้งหมด
- ระบบสาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่ใช้เพื่อสร้างความสะดวกสบายให้กับมนุษย์ เช่น เครื่องปรับอากาศ ตู้เย็น วัสดุประเภทโฟม และน้ำยาจากอุปกรณ์ดับเพลิง โดยคิดเป็นอัตราส่วนร้อยละ 10.3 ของปริมาณก๊าซเรือนกระจกที่ปล่อยทั้งหมด
- สาเหตุอื่น ๆ เช่น กระบวนการย่อยสลายของขยะประเภทซากพืชซากสัตว์ และจากการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิต คิดเป็นอัตราส่วนร้อยละ 3.4 ของปริมาณก๊าซเรือนกระจกที่ปล่อยทั้งหมด

จะเห็นได้ว่าสาเหตุที่ทำให้ก๊าซเรือนกระจกมีปริมาณที่มากขึ้นนั้น ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมของมนุษย์ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับชุมชนเมืองทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นโดยตรงหรือโดยอ้อม โดยมีปัญหาโลกร้อนเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เป็นรูปธรรมอย่างชัดเจนที่สุด ที่เป็นเหมือนกระจกสะท้อนให้เห็นว่า เรามีธรรมชาติในการบริโภคกันอย่างไร (กนกวรรณ, 2551)

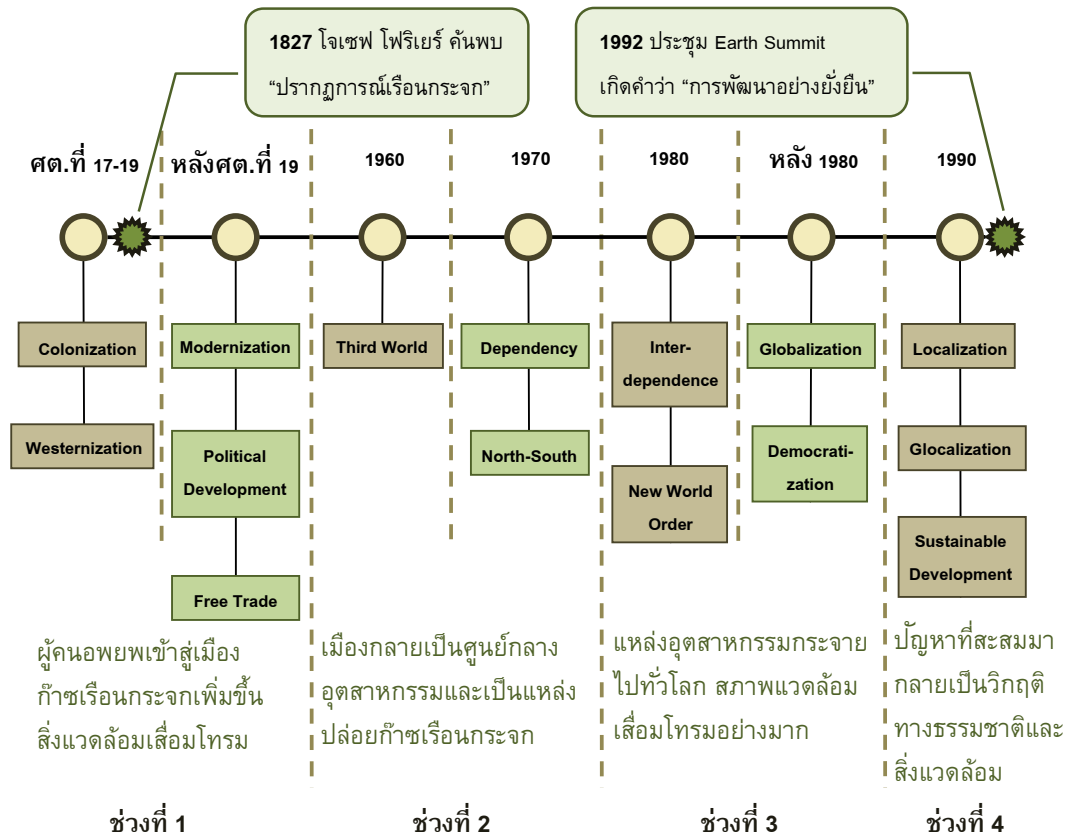

ภาพที่ 3 แผนภูมิแสดงสัดส่วนการปล่อยก๊าซเรือนกระจก (ที่มา : www.seed.slb.com)

4.2 ภาวะโลกร้อนกับพัฒนาการของชุมชนเมือง

วิกฤติโลกร้อนในปัจจุบันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการปล่อยก๊าซเรือนกระจก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับการขยายตัวของชุมชนเมืองสมัยใหม่ โดยสัญญาณแห่งวิกฤติครั้งนี้ได้เริ่มแสดงตัวออกมอย่างต่อเนื่องหลังจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมเป็นต้นมา คู่ขนานกับการขยายตัวของชุมชนเมืองสมัยใหม่ สถานการณ์ภาวะโลกร้อนในแต่ละช่วงเวลาจึงสัมพันธ์กับการขยายตัวของชุมชนเมืองในแต่ละยุคสมัย ดังนั้น เนื้อหาในส่วนนี้จะทำการศึกษาย้อนรอยพัฒนาการของชุมชนเมือง

เศรษฐกิจ และสังคมในแต่ละช่วง นับตั้งแต่ปฏิวัติอุตสาหกรรมเป็นต้นมา เพื่อแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างภาวะโลกร้อนกับชุมชนเมือง ทำให้สามารถเข้าใจที่มาของปัญหาได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น โดยแต่ละช่วงเวลาที่ทำกรนำเสนอจะทำการแบ่งตามทฤษฎีการพัฒนา เศรษฐกิจ และสังคมในแต่ละสมัยเป็นหลัก ซึ่งสามารถแบ่งได้ดังนี้

ภาพที่ 4 (ที่มา: ปรับปรุงจาก ดวงจันทร์, 2542)

ช่วงที่ 1 ผลจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17-19 ประเทศตะวันตกจึงมีการขยายตัวของอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดลัทธิล่าอาณานิคม (Colonization) เพื่อแสวงหาแหล่งวัตถุดิบและแหล่งระบายสินค้าแหล่งใหม่ ผ่านทางกระบวนการทำให้เป็นตะวันตก (Westernization) และการค้าเสรี (Free Trade) ในช่วงนี้ผู้คนจากภาคเกษตรกรรมได้พากันอพยพเข้าสู่เมืองเป็นจำนวนมากเพื่อมาเป็นแรงงานในระบบอุตสาหกรรม ชุมชนเมืองจึงมีการขยายตัวอย่างรวดเร็วส่งผลให้เริ่มเกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้นมากมาย ไม่ว่าจะเป็นปัญหาทางสังคม ปัญหาความไม่เท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจ และปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ อุณหภูมิของโลกในช่วงนี้เริ่มสูงขึ้นจากการเผาไหม้ฟอสซิลอย่างมหาศาลเพื่อนำมาใช้ในระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรม และก๊าซเรือนกระจกได้เริ่มถูกปล่อยออกสู่ชั้นบรรยากาศมากขึ้นในช่วงเวลานี้

ช่วงที่ 2 หลังจากการขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็วจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม ได้ทำให้มีการขยายตัวและแพร่กระจายของเศรษฐกิจการค้าและอุตสาหกรรมจากประเทศโลกที่หนึ่งมายังประเทศโลกที่สาม ทำให้ประเทศในโลกลูกต้องพึ่งพาประเทศโลกที่หนึ่งอยู่ตลอดเวลาตามแนวคิดทฤษฎีการพึ่งพา (Dependency) การพึ่งพาในลักษณะนี้ ทำให้ประเทศโลกที่สามกลายเป็นเพียงแรงงานที่ผลิตสินค้าเพื่อป้อนให้กับระบบอุตสาหกรรมของประเทศโลกที่หนึ่ง ในช่วงนี้ประเทศต่าง ๆ มีการเร่งขยายตัวทางด้านอุตสาหกรรมอย่างมาก เพื่อเสริมศักยภาพของตัวเมืองทั้งทางด้านเศรษฐกิจและทางทหาร ชุมชนเมืองได้กลายเป็นศูนย์กลางของอุตสาหกรรมและเริ่มมีการขยายตัวมากขึ้นและหนาแน่นขึ้น ส่งผลให้มีการปล่อยก๊าซเรือนกระจกในเขตเมืองในปริมาณที่มากขึ้นทำให้อุณหภูมิของโลกเริ่มสูงขึ้น

ช่วงที่ 3 ในช่วงต้น ค.ศ.1980 ได้เกิดมีแนวคิดการจัดระเบียบโลกใหม่ (New World Order) ซึ่งแผ่มาพร้อมกับความพยายามของประเทศโลกที่หนึ่ง ในการจะครอบงำระบบเศรษฐกิจของประเทศโลกที่สามผ่านทาง “โลกาภิวัตน์” (Globalization) ที่มาพร้อมกับความเจริญและความทันสมัย ระบบเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมได้แพร่กระจายไปทั่วโลกอย่างรวดเร็ว ชุมชนเมืองทั่วโลกต่างรับเอารูปแบบของชุมชนเมืองสมัยใหม่จากตะวันตกเป็นต้นแบบ ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนเมืองตะวันตกจึงกระจายสู่ชุมชนเมืองต่าง ๆ ทั่วโลก ทั้งปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ในช่วงนี้หมอกควันที่ถูกปล่อยจากโรงงานอุตสาหกรรมในเขตเมืองจากทั่วโลกได้ทำลายชั้นโอโซนและรวมตัวกันเป็นม่านหมอกในชั้นบรรยากาศ ชั้นบรรยากาศจึงมีการดูดกลืนพลังงานความร้อนและปล่อยกลับมาสู่โลกมากขึ้น สภาพภูมิอากาศทั่วโลกเกิดการแปรปรวน เกิดความเสื่อมโทรมของสภาวะแวดล้อมและระบบนิเวศ

ช่วงที่ 4 ต่อมาในช่วงปี ค.ศ.1990 ได้เริ่มเกิดกระแสท้องถิ่นนิยม (Localization) เนื่องจากแต่ละท้องถิ่นต่างไม่ต้องการถูกรอบงำจากกระแสโลก จนถึงปัจจุบันผลจากความเสื่อมโทรมของสภาวะแวดล้อมได้ส่งผลให้เกิดแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ซึ่งเป็นผลจากการประชุม Earth Summit ณ กรุงริโอ เดอจาเนโร ในปีค.ศ. 1992 โดยเป็นแนวคิดที่เน้นการใช้ทรัพยากรไม่สิ้นเปลือง รวมทั้งการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมและเคารพต่อสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไปอย่างสมดุล ซึ่งสวนทางกับพฤติกรรมของคนในชุมชนเมืองในปัจจุบัน ที่มีการใช้พลังงานอย่างสิ้นเปลืองเพื่อนำมาปรนเปรอความต้องการอันเกินพอดี มีการขยายตัวของชุมชนเมืองจนรุกล้ำพื้นที่ธรรมชาติรอบนอกเมือง ทำให้ในช่วงนี้เกิดภาวะวิกฤติทางสิ่งแวดล้อมอย่างแสนสาหัส ระดับน้ำทะเลสูงขึ้น ฤดูกาลที่ผันแปรตลอดจนเกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติจากความผันแปรของสภาพภูมิอากาศของโลก มนุษย์จึงต้องประสบกับภาวะวิกฤติทางสิ่งแวดล้อมที่รุนแรงอย่างที่ไม่เคยประสบมาก่อน

ชุมชนเมืองสมัยใหม่เป็นผลพวงจากการพัฒนาเศรษฐกิจที่เน้นมิติทางด้านอุตสาหกรรมเป็นหลัก ซึ่งเป็นการพัฒนาอันตั้งอยู่บนรากฐานของความไม่ยั่งยืน และจากความคิดพลาดของแนวทางการ

พัฒนาเช่นนี้ ได้ส่งผลให้ชุมชนเมืองสมัยใหม่ของตะวันตกและทั่วโลก กลายเป็นศูนย์กลางของปัญหาต่าง ๆ มากมาย ที่ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศทางธรรมชาติเป็นอย่างมาก ด้วยความที่ชุมชนเมืองเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมอันเป็นสาเหตุให้เกิดปัญหาภาวะโลกร้อน ชุมชนเมืองจึงเป็นเสมือนตัวการสำคัญที่ทำให้เกิดปัญหาภาวะโลกร้อน ดังนั้น การจัดการกับเมืองและการบริโภคของเมือง จึงเป็นหนทางแก้ปัญหาลอกร้อนที่สาเหตุและต้นตอที่แท้จริง อันเป็นหนทางที่ตรงประเด็นที่สุด

4.3 กรณีศึกษา : ชุมชนเมืองที่ยั่งยืนในตะวันตก

แนวคิดชุมชนเมืองที่ยั่งยืนถือเป็นความพยายามอย่างจริงจังที่จะนำแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนเข้ามาใช้ในการพัฒนาชุมชนเมือง โดยนับตั้งแต่ทศวรรษที่ 1990 เป็นต้นมา คำว่า “การพัฒนาอย่างยั่งยืน” (Sustainable Development) ได้กลายเป็นกระบวนทัศน์หลักสำหรับการพัฒนาในทุก ๆ ด้าน แทนที่การพัฒนาตามหลักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่อิงอยู่กับอุตสาหกรรมแบบเดิม การพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นผลสืบเนื่องมาจากการลงนามใน *สนธิสัญญาโลกร้อน* ณ กรุงริโอ เดอจาเนโร เมื่อปีค.ศ. 1992 เนื่องจากในช่วงเวลานั้น นักวิทยาศาสตร์ทั่วโลกได้วิเคราะห์ว่า การปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์จากโรงงานและท่อไอเสียรถยนต์ รวมทั้งก๊าซชนิดอื่น ๆ จากอุตสาหกรรมหนักที่สะสมมาตั้งแต่ยุคปฏิวัติอุตสาหกรรม ได้เป็นต้นเหตุสำคัญในการทำลายโอโซนในชั้นบรรยากาศอันนำมาสู่ปัญหาภาวะโลกร้อน(กำธร, 2545) ซึ่งทางคณะกรรมการโลกในเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development) ได้ให้คำนิยามของการพัฒนาอย่างยั่งยืนไว้ว่า

“...การพัฒนาที่สนองตอบต่อความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้คนในรุ่นอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดทอนความสามารถ ในการที่จะตอบสนองความต้องการของตนเอง...”

เมื่อนำแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนมาพิจารณากับการพัฒนาชุมชนเมือง จึงได้มีการกำหนดแนวทางของการตั้งถิ่นฐานมนุษย์อย่างยั่งยืน (Sustainable Human Settlements) ไว้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม โดยเสนอแนะให้รัฐดำเนินการดังต่อไปนี้ (รุจิโรจน์, 2547)

- จัดเตรียมที่อยู่อาศัยและบริการพื้นฐานต่าง ๆ
- ใช้วัสดุท้องถิ่น ประหยัดพลังงานและใช้พลังงานที่คืนรูป
- จัดผังเมืองเพื่อลดการเดินทางระยะไกล สนับสนุนระบบขนส่งสาธารณะ
- ลดความยากจนโดยสนับสนุนภาคเศรษฐกิจขนาดเล็ก
- ลดการเคลื่อนย้ายถิ่นไปสู่เมืองใหญ่
- การตั้งถิ่นฐานจะต้องลดความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ

การแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม ที่เป็นความเคลื่อนไหวที่สำคัญที่สุดในยุคนี้ คือกระแสนการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยแนวคิดและทฤษฎีทางการออกแบบชุมชนเมืองที่ได้รับอิทธิพลจากการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่ชัดเจนที่สุด ได้แก่ แนวคิดเมืองอัดแน่น (Compact City) โดยมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ดบรุกส์แห่ง สหราชอาณาจักร และลัทธิชุมชนเมืองยุคใหม่ (New Urbanism) จากสหรัฐอเมริกา โดยในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จะขอเรียกรวมแนวคิดทั้งสองในชื่อใหม่ว่า “แนวคิดชุมชนเมืองที่ยั่งยืน” ซึ่งสามารถสรุปประเด็นสำคัญของแนวคิดได้ดังนี้ (สิงหนาท, 2545)

- การรักษาและฟื้นฟูสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ด้วยแนวคิดการสร้างชุมชนที่มีความกระชับและลดการกระจายตัวรุกร้าพื้นที่ธรรมชาติรอบนอกเมือง และแนวคิดการสันดาปพลังงานแบบหมุนเวียนเพื่อที่จะให้มีการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติให้น้อยที่สุด
- การบริโภคทางธรรมชาติ ด้วยแนวคิดการลดการเดินทางและลดการใช้รถยนต์ส่วนตัว โดยใช้ระบบขนส่งสาธารณะในรูปแบบต่าง ๆ มุ่งเน้นการเดินเท้าและใช้จักรยานทดแทนการใช้รถยนต์ส่วนตัว ร่วมไปกับการสร้างระบบหมุนเวียนพลังงาน ผสมผสานไปกับการรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- การสร้างเสริมทางสังคมเมือง ด้วยแนวคิดการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเมืองที่สัมพันธ์กับการสร้างความหลากหลายและมีชีวิตชีวา ร่วมกับการสร้างสภาพแวดล้อมและการรับรู้ชุมชนที่ดี (Sense of Place)

ภาพที่ 5 ตัวอย่างแนวคิดชุมชนเมืองที่ยั่งยืนของตะวันตก (ที่มา : www.seed.slb.com)

นับตั้งแต่ช่วงปลายศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา แนวโน้มการพัฒนาเมืองในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ได้มีการปรับเปลี่ยนกระบวนการพัฒนาจากแนวคิดของชุมชนเมืองในยุคสมัยใหม่ (Modern) ที่มีลักษณะสังคมที่ขึ้นต่อระบบทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม(รุจิโรจน์, 2547)มาเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยมีชุมชนเมืองที่ยั่งยืนเป็นต้นแบบ ชุมชนเมืองในตะวันตกจึงมีแนวโน้มที่จะพัฒนาโดยมุ่งเน้นให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างไม่สิ้นเปลือง มีการคำนึงถึงเรื่องจิตจำกัดในการบริโภคมากขึ้น รวมถึงการอนุรักษ์ระบบนิเวศทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมเป็นสำคัญ ดังนั้น กระแสหลักของการพัฒนาในศตวรรษที่ 21 จึงเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืน(สิทธิพร, 2551) และมีความเป็นไปได้ว่าจะกลายเป็นแนวโน้มหลักสำหรับการพัฒนาเมืองต่าง ๆ ทั่วโลกด้วยเช่นกัน

จากประสบการณ์ของชุมชนเมืองที่ยั่งยืนในตะวันตกได้สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการแก้ปัญหาชุมชนเมืองและปัญหาสภาพแวดล้อมตามแนวทางของการพัฒนาอย่างยั่งยืน อันเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงบทบาทของชุมชนเมืองในการรับมือกับวิกฤติจากภาวะโลกร้อนได้เป็นอย่างดี สำหรับในประเทศไทยนั้น แม้จะยังไม่มีตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมเช่นในตะวันตก แต่แนวคิด “ชุมชนเมืองที่ยั่งยืน” ได้จุดประกายให้เกิดความพยายามที่จะค้นหาแนวทางการพัฒนาชุมชนเมืองที่จะช่วยบรรเทาวิกฤติจากภาวะโลกร้อนที่เหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของสังคมไทย

4.4 บริบทของชุมชนเมืองไทย

แต่เดิมคนไทยมีการรวมตัวกันเป็นชุมชนหมู่บ้านที่มีอิสระ ซึ่งเป็นการตั้งถิ่นฐานของคนที่มีเครือญาติใกล้ชิดกันและมีการผลิตเพื่อยังชีพเป็นหลัก ต่อมาเมื่อชุมชนหมู่บ้านมีการขยายตัวขึ้นกลายเป็นสังคมที่ซับซ้อนและใหญ่กว่าชุมชนหมู่บ้านเดิม ทำให้เกิดเมืองซึ่งมีการปกครองระบอบศักดินาขึ้น เมืองกลายเป็นศูนย์กลางการปกครองซึ่งเป็นที่รวมของไพร่และทาส เมืองในสังคมไทยจึงมีการพัฒนาในรูปแบบของการสั่งการจากข้างบน แทนที่จะเป็นการดูแลและจัดการร่วมกันของคนในเมือง เมืองในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมาถูกกดดันจากลัทธิล่าอาณานิคมให้มี “ความทันสมัย” แต่สังคมไทยได้เปลี่ยนแต่รูปแบบภายนอกของเมืองเท่านั้น วิถีชีวิตและทัศนคติของผู้คนภายในเมืองยังคงเหมือนเดิม คือยังไม่มีมีการรวมกลุ่มกันเพื่อทำการบริหารจัดการเมืองร่วมกันเช่นในตะวันตก เนื่องจากการมีการปกครองแบบรวมศูนย์ ชุมชนเมืองรูปแบบสมัยใหม่ของไทยได้พัฒนาขึ้นหลังจากที่รัฐเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศในยุคของ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นต้นมา (ดวงจันทร์, 2542)

จากการพัฒนาของประเทศไทยนับตั้งแต่มีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 เป็นต้นมานั้น ล้วนเป็นการพัฒนาจากปัจจัยภายนอกเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นการลงทุนจากต่างประเทศ หรือการนำเข้าสินค้าประเภทเครื่องจักร น้ำมันเชื้อเพลิง และวัตถุดิบในการอุตสาหกรรม เป็นต้น ซึ่งการพัฒนาเศรษฐกิจบนพื้นฐานของปัจจัยภายนอกนี้เอง ได้ทำให้ประเทศไทยกลายเป็น

ประเทศที่ต้องคอยพึ่งพาเทคโนโลยีจากประเทศตะวันตกอยู่เสมอ ขาดการพัฒนาองค์ความรู้ที่เป็นแบบฉบับของตนเอง ผลเสียจากการพัฒนาตามแนวทางนี้ได้แสดงผลให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมในชุมชนเมือง โดยชุมชนเมืองสมัยใหม่ของไทยเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนต่อการ “ขึ้นต่อ” โลกตะวันตก (ดวงจันทร์, 2542) ด้วยการรับเอารูปแบบการพัฒนาเมืองจากตะวันตกมาใช้ หากแต่สิ่งที่น่าสนใจมีได้นำมาแค่รูปแบบที่สวยงามและทันสมัยเท่านั้นเพราะสิ่งที่ตามมาควบคู่กันคือปัญหาต่าง ๆ ในปัจจุบันชุมชนเมืองไทยจึงเป็นที่รวมของปัญหาที่คุกคามคุณภาพชีวิตของผู้คนและสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างมาก เช่นเดียวกับในตะวันตกซึ่งชุมชนเมืองเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้เกิดทำให้เกิดปัญหาภาวะโลกร้อน โดยปัญหาของชุมชนเมืองไทยที่ส่งผลให้เกิดภาวะโลกร้อนสามารถสรุปได้ดังนี้

- ปัญหามลภาวะเป็นพิษและการปล่อยของเสีย การขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็ว ทำให้เมืองไม่สามารถพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับการเพิ่มขึ้นของคนจำนวนมากได้ทัน เมืองจึงกลายเป็นที่รวมของมลภาวะเป็นพิษต่างๆ เช่น น้ำเน่าเสียจากบ้านเรือนและโรงงานอุตสาหกรรม มลภาวะทางอากาศจากการปล่อยก๊าซในโรงงานอุตสาหกรรมและจากการเผาไหม้เชื้อเพลิงของรถยนต์ส่วนตัว อันเป็นสาเหตุให้เกิดก๊าซเรือนกระจกเป็นจำนวนมาก
- ปัญหาการบริโภคทรัพยากรอย่างเกินพอดี การขยายตัวของเศรษฐกิจบนฐานของอุตสาหกรรมทำให้ชุมชนเมืองของไทยมีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว ชุมชนเมืองมีการบริโภคพลังงานอย่างฟุ่มเฟือยเพื่อมาใช้สร้างความสะดวกสบาย โดยเฉพาะในการสร้างสภาพแวดล้อมเทียมด้วยระบบปรับอากาศ ชุมชนเมืองยังเป็นตัวการสำคัญในการทำลายทรัพยากรของชนบทเพื่อนำมาสร้างความเจริญ เช่น การทำลายป่าเพื่อสร้างเขื่อนสำหรับผลิตกระแสไฟฟ้าให้กับเมือง เป็นผลให้พื้นที่สีเขียวลดลง ขาดพื้นที่ดูดซับคาร์บอนตามธรรมชาติ และระบบนิเวศขาดความสมดุล
- ปัญหาการขยายตัวรุกล้ำพื้นที่ธรรมชาติ การอพยพเข้าเมืองของคนเป็นจำนวนมากโดยที่ไม่มีมาตรการควบคุม ทำให้เกิด urban sprawl เมืองจึงขยายตัวอย่างไม่มีขีดจำกัด เกิดการขยายตัวของเมืองรุกล้ำพื้นที่เกษตรกรรมและทำลายพื้นที่ธรรมชาติบริเวณรอบนอกเมือง มีการสร้างพื้นที่ลาดแข็งขึ้นมาแทนพื้นที่ธรรมชาติ อันเป็นสาเหตุของปรากฏการณ์ “เกาะความร้อนในเขตเมือง” (Urban Heat Island) ส่งผลให้อุณหภูมิโดยเฉลี่ยสูงขึ้นมาก

จะเห็นได้ว่า ปัญหาที่คุกคามคุณภาพชีวิตของผู้คนและสิ่งแวดล้อมของชุมชนเมืองไทยอยู่นั้น ล้วนแล้วแต่สัมพันธ์กับปัญหาภาวะโลกร้อนทั้งสิ้น ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนเมืองของไทย เป็นผลมาจากการที่ประเทศไทยระบบเศรษฐกิจที่ขึ้นอยู่กับอุตสาหกรรมของตะวันตกเข้ามา ซึ่งระบบเศรษฐกิจแบบตะวันตกนี้ตั้งอยู่บนรากฐานความคิดที่ว่าความต้องการของมนุษย์นั้นไม่มีที่สิ้นสุด จึงต้องใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดมาสนองความต้องการอันไม่จำกัดของมนุษย์ รูปธรรมของการพัฒนาจาก

ฐานของแนวคิดดังกล่าวนี้ ได้แสดงผลเสียออกมาอย่างชัดเจนในชุมชนเมือง ชุมชนเมืองสมัยใหม่ กลายเป็นที่รวมของปัญหาจากการพัฒนาที่ไม่มีความพอเพียง มีการบริโภครทรัพยากรโดยไม่คำนึงถึงความพอดีและขีดจำกัดของธรรมชาติเพื่อนำมาปรนเปรอความต้องการอันเกินพอดีของผู้คนในเมือง จึงสามารถกล่าวได้ว่า ต้นเหตุที่แท้จริงของปัญหาทั้งหมดเกิดมาจากระบบความคิดที่ “ไม่พอเพียง” ซึ่งหากไม่เร่งนำระบบความคิดเรื่อง “ความพอเพียง” เข้ามาใช้แก้ปัญหาในชุมชนเมืองโดยเร็ว ปัญหาทั้งหลายจะสะสมกันมากจนกระทั่งกลายเป็นวิกฤติที่เกินกำลังของเมืองจะรับมือได้อีกต่อไป

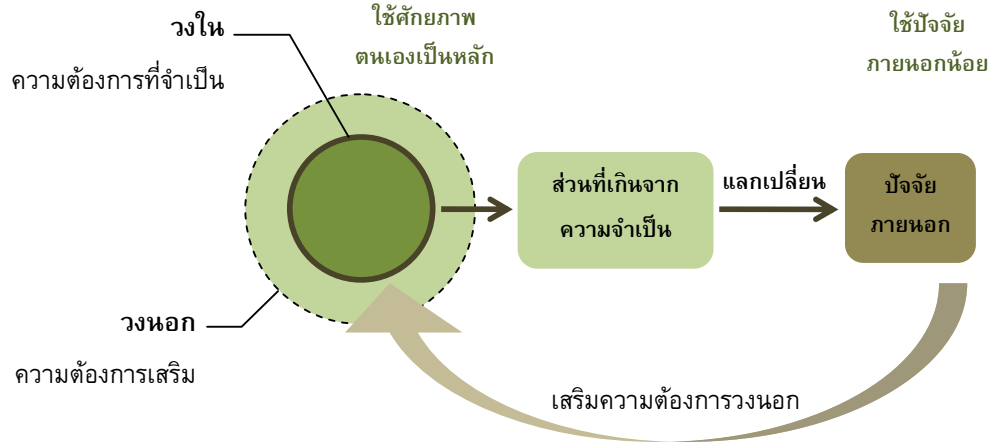
4.5 แนวทางการสร้างความพอเพียงในชุมชนเมืองไทย

ชุมชนเมืองที่ยั่งยืนในตะวันตกเป็นตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมของความพยายามในการแก้ไขปัญหา และฝ่าวิกฤติจากการพัฒนาที่ไม่พอเพียง แต่โดยภาพรวมของแนวคิดนั้นยังคงให้ความสำคัญกับแค่การบริโภครทรัพยากรให้น้อยลงกว่าที่เคย อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงการพยายามประนีประนอมลดความต้องการที่ขัดแย้งกับระบบโลกทัศน์แบบตะวันตก เนื่องจากโลกทัศน์แบบตะวันตกมองว่าความต้องการของมนุษย์นั้นไม่มีที่สิ้นสุดและเป็นสิ่งหยุดยั้งไม่ได้ จึงมุ่งสนองความอยากที่ไม่มีที่สิ้นสุดให้กับมนุษย์ หนทางการประนีประนอมด้วยการบริโภคให้น้อยลงจึงไม่ใช่หนทางที่ยั่งยืน เพราะธรรมชาติของมนุษย์ย่อมไม่อาจทนอยู่กับความทุกข์ได้นาน ในไม่ช้าก็จะหันกลับไปบริโภครทรัพยากรอย่างฟุ้งเฟ้อเช่นเดิม

ชุมชนเมืองที่ยั่งยืนตามแนวทางของตะวันตกจึงได้ดำเนินมาถึงจุดติดตัน เนื่องด้วยโลกทัศน์ของตะวันตกเอง ซึ่ง ณ จุดนี้เองกระบวนทัศน์เรื่อง “ความพอเพียง” จะเป็นกลไกสำคัญในการแก้ปัญหาที่สาเหตุของปัญหา เนื่องจากรากฐานความคิดทางพุทธศาสนานั้นมองว่าความต้องการของคนนั้นเป็นสิ่งที่สามารถหยุดยั้งหรือปรับลดให้อยู่ในระดับที่พอดีได้ ถ้ารู้จักพอ (ป.อ. ปยุตโต, 2551) จึงมุ่งสนองความต้องการในระดับที่พอดีและพอเพียงกับการบริโภค ณ จุดนี้เองกระบวนทัศน์เรื่อง “ความพอเพียง” จึงเป็นกลไกสำคัญในการนำพาชุมชนเมืองไปสู่หนทางฝ่าวิกฤติจากภาวะโลกร้อน ด้วยการแก้ปัญหาชุมชนเมืองที่ต้นเหตุที่แท้จริงของปัญหา นั่นคือการแก้ที่พฤติกรรมกรบริโภคของมนุษย์

4.5.1 ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

“ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” คือหลักการหรือกรอบแนวคิดที่ใช้อธิบายระบบ “เศรษฐกิจแบบพอเพียง” ซึ่งเป็นระบบเศรษฐกิจพื้นฐานที่สอดคล้องกับวิถีของสังคมไทยมาอย่างยาวนาน โดยสามารถเรียกเศรษฐกิจพอเพียงในชื่ออื่น ๆ ได้ เช่น เศรษฐกิจพื้นฐาน เศรษฐกิจสมดุล เศรษฐกิจบูรณาการ เศรษฐกิจศีลธรรม เป็นต้น (ประเวศ, 2542) เป้าหมายของเศรษฐกิจระบบพอเพียงนี้คือ การผลิตเพื่อให้พอเพียงแก่ตัวเองก่อนเป็นลำดับแรก จากนั้นจึงค่อยนำส่วนที่เกินความต้องการมาแลกเปลี่ยนกับภายนอก โดยมีระบบความคิดเรื่อง “ความพอ” เป็นตัวคอยควบคุมไม่ให้มีความต้องการที่มากเกินไปจนเกินจำเป็น นำมาสู่วิถีชีวิตที่เรียบง่าย มีความพอเพียงในการบริโภค และสามารถพึ่งพาตนเองได้

ภาพที่ 6 กระบวนการทัศน์ของระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง

มุมมองที่สำคัญที่สุดของกระบวนการเรื่อง “ความพอเพียง” คือ ประเด็นเรื่องการบริโภค โดยในกระบวนการแบบพอเพียงนั้นจะมีการบริโภคในลักษณะ “เต็มจากข้างใน” คือมุ่งสนองความต้องการในส่วนที่จำเป็นก่อนเป็นอันดับแรก เมื่อความต้องการในส่วนที่จำเป็นได้รับการสนองแล้ว ความต้องการในส่วนเสริมจึงมีไม่มาก ขอบเขตของการบริโภคเพื่อนำมาสนองความต้องการจึงมีไม่มาก ด้วย โดยที่ “ความพอเพียง” ที่อยู่ภายในจิตใจจะเป็นกลไกคอยควบคุมมิให้ขอบเขตการบริโภคขยายกว้างออกไป นอกจากนี้ยังมีส่วนช่วยโน้มนำให้ขอบเขตการบริโภคลดลงมาจนใกล้ระดับที่จำเป็นมากที่สุด ซึ่งความพอเพียงนั้นประกอบด้วย 2 มิติหลักดังนี้

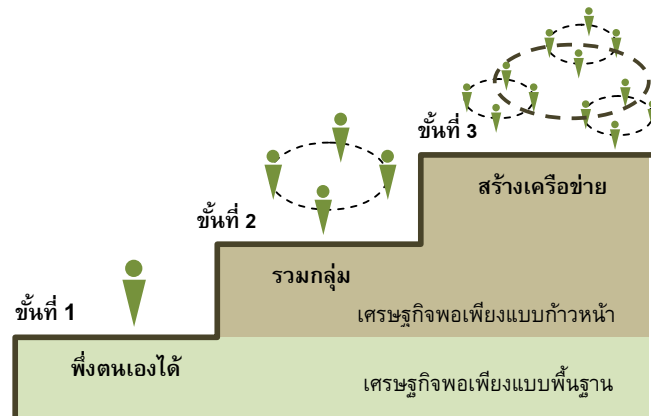
- ความพอเพียงในมิติทางจิตใจ คือ จิตใจที่มีความพอ พอในความต้องการ มีความโลภน้อย รู้จักหยุดในความต้องการที่เกินจำเป็น พอใจในสิ่งที่สอดคล้องกับความจำเป็นของตน ไม่อยากได้อะไรที่เกินกำลังหรือเกินความจำเป็นของตน
- ความพอเพียงในมิติทางการกระทำ คือ การกระทำที่สอดคล้องกับมิติทางจิตใจที่มีความพอ มีการกระทำที่พอดีและเหมาะสมกับศักยภาพของตนเอง สามารถพึ่งพาตัวเองได้อย่างพอดีและพอเพียงกับตัวเอง พร้อมทั้งใช้ศักยภาพที่มีในตนเองให้เกิดประโยชน์สูงสุด

การสร้าง ความพอเพียงในชุมชนเมืองนั้นมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การหาแนวทางในการสร้างสภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชนเมือง ที่จะเอื้ออำนวยให้ผู้คนมี “ระดับการกระทำที่พอเพียง” กับศักยภาพของตน ซึ่งจะส่งผลให้เกิด “ความพอเพียงภายในจิตใจ” ในท้ายที่สุด ผู้คนจะมีความพอเพียงสูงสุดทั้งในด้านการกระทำและในด้านจิตใจนั้นคือ ไม่มีความต้องการในสิ่งที่เกินความจำเป็นอีกต่อไป ซึ่งนับเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตที่พอเพียง (พระไพศาล, 2550)

4.5.2 คุณลักษณะเฉพาะของความพอเพียง

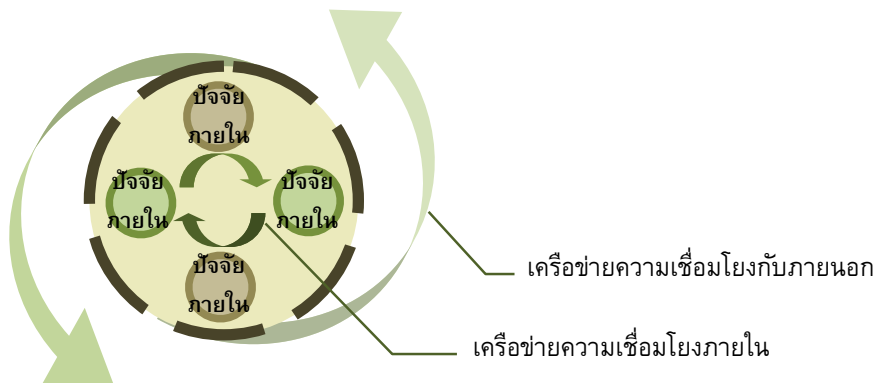
จากกระบวนการประมวลผลและกลั่นกรองพระราชดำรัสเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง สามารถสรุปเป็นคุณลักษณะเฉพาะของความพอเพียงได้ 2 ประการคือ

มีการพัฒนาตามลำดับขั้น โดยต้องเริ่มการพัฒนาจากความจำเป็นขั้นพื้นฐานเป็นอันดับแรก ก่อนที่จะพัฒนาในความจำเป็นขั้นสูงต่อไป ความพอเพียงจะเกิดขึ้นจากการได้รับการสนองความต้องการในแต่ละลำดับขั้นในระดับที่พอดีกับความต้องการ

ภาพที่ 7 การพัฒนาตามลำดับขั้น (ที่มา : ปรับปรุงจาก <http://sufficiencyeconomy.blogspot.com>)

มีการพัฒนาจากภายในสู่ภายนอก โดยมุ่งเน้นการพัฒนาที่มาจากภายในตนเอง และการพึ่งพาตนเอง (Self-reliance) เป็นอันดับแรก และมีการแลกเปลี่ยนกับผู้อื่นสำหรับสินค้าที่ไม่สามารถผลิตเองได้ โดยให้ความสำคัญกับหน่วยที่อยู่ใกล้ตัวเป็นลำดับแรกและต่อเนื่องกันไปสู่อื่น ๆ ที่ห่างออกไปตามลำดับ ส่งผลให้แต่ละหน่วยการผลิตสามารถมีอำนาจในการกำหนดทิศทางการพัฒนาด้วยตนเอง อันจะนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ และพอเพียงในตัวเอง

ภาพที่ 8 การพัฒนาจากภายในสู่ภายนอก

โดยคุณลักษณะเฉพาะของความพอเพียงนั้น ต้องมีการปฏิบัติบนทางสายกลาง ไม่ใช่การอยู่อย่างโดดเดี่ยวหรือพึ่งพิงภายนอกทั้งหมด หากแต่เป็นการมุ่งเน้นที่จะพึ่งตัวเองเป็นหลักก่อนที่จะไปพึ่งพาภายนอกอย่างสมดุลกัน การพัฒนาจากภายในสู่ภายนอกจึงเท่ากับว่าเป็นการปฏิบัติตัวตามทางสายกลางโดยให้ความสำคัญกับปัจจัยภายในและภายนอกในระดับที่เหมาะสม มิใช่การมุ่งหวังพึ่งพาปัจจัยจากภายนอกอย่างเดียวดังเช่นที่เป็นมา ซึ่งในการพัฒนาต้องเริ่มจากความจำเป็นขั้นพื้นฐานเสียก่อนก่อนที่จะสร้างความเจริญในขั้นสูงขึ้นไป สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาตามลำดับขั้น เกิดเป็นความมั่นคงภายในตนเองอันจะนำไปสู่ ความสมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลง (สศช., 2542)

4.5.3 โอกาสของการสร้างความพอเพียงในชุมชนเมืองไทย

ท่ามกลางวิกฤติอันรอบด้านของชุมชนเมืองไทยนั้น ยังมีโอกาสที่สำคัญแฝงอยู่ อันเป็นโอกาสสำคัญที่จะนำชุมชนเมืองของไทยมุ่งสู่หนทางแห่งความพอเพียงสืบต่อไป โอกาสที่สำคัญเหล่านั้นได้แก่ (อ้างอิงหัวข้อการวิเคราะห์บางส่วนจาก สิงหนาท, 2545)

- โอกาสจากพุทธปรัชญา พุทธศาสนาอยู่คู่กับสังคมไทยอย่างช้านาน จนหยั่งรากลึกและกลายเป็นส่วนหนึ่งของโลกทัศน์ของคนไทย ทำให้คนไทยมีพื้นฐานทางจิตใจที่สันโดษ อยู่อย่างเรียบง่าย และรู้จักพึ่งตนเอง แม้จะไม่ปรากฏให้เห็นชัดเจนในชุมชนเมืองปัจจุบัน แต่สิ่งเหล่านี้ยังปรากฏอยู่ในวิถีการดำรงชีวิตในชุมชนชนบท ซึ่งเป็นโอกาสที่ดีในการเกิดขึ้นของความพอเพียงในชุมชนเมือง เนื่องจากชาวเมืองส่วนใหญ่มีรากเหง้ามาจากชนบท
- โอกาสจากลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม สังคมไทยเกิดมาจากการหล่อหลอมวัฒนธรรมที่หลากหลายเข้าไว้ด้วยกัน สังคมไทยจึงมีความพิเศษอยู่ที่การยอมรับความเปลี่ยนแปลงได้ดี สามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งใหม่ได้ง่าย มีโอกาสที่จะยอมรับสิ่งใหม่ได้ดี
- โอกาสจากนโยบายการพัฒนา จากนโยบายตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 8 เป็นต้นมาจะให้ความสำคัญกับการพัฒนาตามแนวทางของการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยคำนึงถึงเรื่องสิ่งแวดล้อมและประเด็นทางสังคมมากยิ่งขึ้น และในแผนพัฒนาฉบับที่ 9 ได้มีการอันเชิญปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ ต่อเนื่องมาถึงฉบับที่ 10 ซึ่งนับได้ว่าเป็นโอกาสที่ดีที่ประเทศไทยจะมีแนวทางการพัฒนาที่เป็นตัวของตัวเอง ไม่ใช่มุ่งตามแบบตะวันตกอย่างที่ผ่านมา
- โอกาสจากกระแสแนวคิดและทฤษฎี ในปัจจุบันทั้งในระดับโลกและในประเทศไทย ต่างนำแนวคิดและทฤษฎีทางเลือกเข้าไปใช้ในการพัฒนามากยิ่งขึ้น ปรัชญาเศรษฐกิจ

พอเพียงก็ถือเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดทางเลือกที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อถ่วงดุลการพัฒนาที่ไม่พอเพียงด้วยเช่นกัน ซึ่งชาวไทยทั้งในเมืองและชนบทเริ่มตระหนักถึงปัญหาจากความไม่พอเพียงและเริ่มเข้าใจปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมากยิ่งขึ้น

- โอกาสจากความตื่นตัวทางสภาพแวดล้อม ปัญหาภาวะโลกร้อนและสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรมเป็นประเด็นเร่งด่วนที่ทั่วโลกต่างให้ความสำคัญอยู่ในขณะนี้ ทำให้สังคมไทยเริ่มตระหนักถึงการรักษาทรัพยากรธรรมชาติมากยิ่งขึ้น
- โอกาสจากการก่อตัวของชุมชนทางเลือก ในปัจจุบันมีการตื่นตัวของชุมชนหลายแห่งทั้งในชนบทและในเมืองในรูปของชุมชนทางเลือก ซึ่งมุ่งเน้นให้เกิดความร่วมมือของคนในชุมชนในการพึ่งตนเอง และมีความพอเพียงในตนเอง เหล่านี้จะเป็นแรงกระตุ้นสำคัญต่อชุมชนเมืองให้เข้าใจถึงความพอเพียงมากยิ่งขึ้น

4.6 แนวคิดชุมชนเมืองที่พอเพียงและหนทางฝ่าวิกฤติโลกร้อน

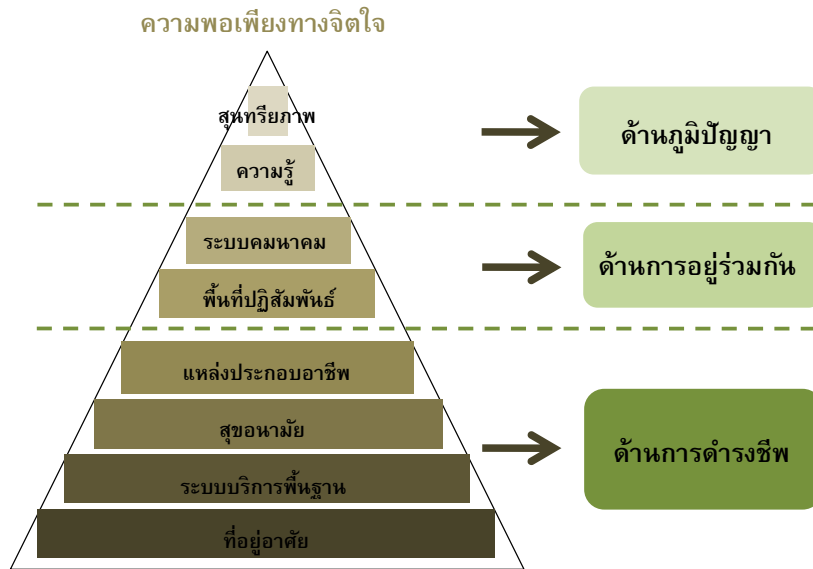
ณ จุดนี้ทำให้ได้ข้อสรุปว่า “ชุมชนเมืองที่พอเพียง” คือคำตอบของ แนวคิดในการออกแบบชุมชนเมืองเพื่อช่วยบรรเทาปัญหาจากภาวะโลกร้อน ที่มีความเหมาะสมกับชุมชนเมืองไทย โดยความพอเพียงในที่นี้ หมายถึง ระดับการกระทำที่พอดีกับศักยภาพในการบริหารจัดการของตนเอง ไม่น้อยเกินไปจนสร้างปัญหาให้กับตนเอง และไม่มากเกินไปจนสร้างปัญหาให้กับผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม โดยมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่ “การสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับมนุษย์”

4.6.1 หลักการของชุมชนเมืองที่พอเพียง

หลักการสำคัญที่สุดของชุมชนเมืองที่พอเพียง คือ การเป็นชุมชนเมืองที่มีการสนองความต้องการของผู้คนในระดับที่พอเพียงตามลำดับขั้น อันสอดคล้องกับคุณสมบัติของความพอเพียง ซึ่งมุ่งเน้นให้มีการพัฒนาตามลำดับขั้นจากระดับที่จำเป็นขั้นพื้นฐานสู่ระดับที่สูงขึ้นไป และจากภายในที่ใกล้ตัวกระจายออกสู่ภายนอก ดังจะเห็นได้จากหลักการพัฒนาของเกษตรทฤษฎีใหม่ โดยลำดับขั้นในที่นี้สามารถจำแนกออกได้เป็น 1) ลำดับขั้นของความพอเพียง และ 2) ลำดับขั้นของชุมชนเมือง ดังนี้

ลำดับขั้นของความพอเพียง

หมายถึง ลำดับขั้นของความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ในชุมชนเมือง ใกล้เคียงกับลำดับขั้นของ “เกษตรทฤษฎีใหม่” ซึ่งต้องเริ่มจากการพัฒนาจากความจำเป็นขั้นพื้นฐานเป็นอันดับแรก ก่อนที่จะพัฒนาในความจำเป็นในขั้นที่สูงขึ้นไป ความพอเพียงจะเกิดขึ้นจากการได้รับการสนองความต้องการในแต่ละลำดับขั้น ในระดับที่พอดีกับความต้องการ สอดคล้องกับคุณลักษณะเฉพาะของความพอเพียงเรื่องการพัฒนาตามลำดับขั้น

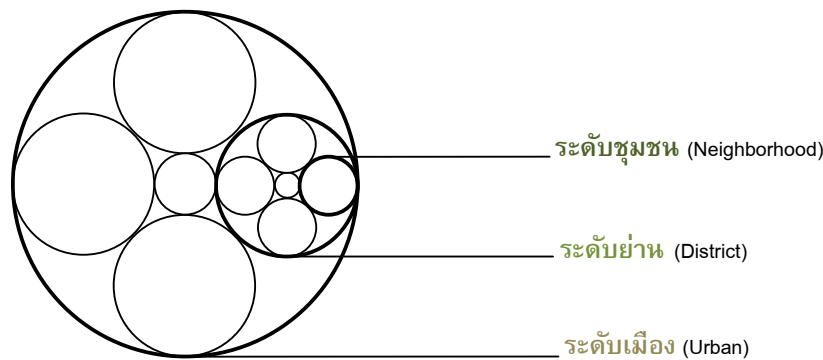

ภาพที่ 9 ลำดับขั้นของความพอเพียง

ผู้คนภายในชุมชนเมืองต้องมีความพอเพียงจากการได้รับปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตอย่างพอเพียงเป็นลำดับแรก มีความมั่นคงในการดำรงชีวิต มีสภาพแวดล้อมที่ดี มีที่อยู่อาศัย ระบบบริการพื้นฐาน สุขอนามัย และแหล่งประกอบอาชีพ อย่างพอเพียงกับความต้องการ ขึ้นต่อมาก็คือความพอเพียงจากการสัมพันธ์กับผู้อื่นในสังคม มีการพึ่งพาและเกื้อกูลระหว่างกัน อันจะนำมาสู่ความพอเพียงจากการนำภูมิปัญญาที่ได้จากการเรียนรู้ร่วมกันมาใช้ในการพัฒนา และมีการสืบทอดภูมิปัญญา ซึ่งจะนำมาสู่ความพอเพียงในจิตใจในขั้นสูงสุด

ระดับขอบข่ายของชุมชนเมือง

หมายถึง ลำดับของหน่วยทางสังคมต่าง ๆ ในชุมชนเมืองที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันในลักษณะโฮลอนและไฮราคี (Holon & Hierarchy) ซึ่งหมายถึง ในหน่วยทางสังคมหนึ่ง ๆ ที่มีความพอเพียงในตนเองในระดับหนึ่ง แต่ไม่ใช่มีสถานะปิดตัวเองอยู่อย่างโดด ๆ กลับมีความสัมพันธ์ไปสู่ระดับที่ใหญ่กว่าต่อเนื่องกันไปอย่างมีลำดับขั้น (สิงหนาท, 2545) โดยแนวคิดนี้ได้ทำการจำแนกลำดับขั้นของหน่วยชุมชนออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ระดับชุมชน (Neighbourhood) ระดับย่าน (District) และระดับเมือง (Urban) และยังเชื่อมโยงไปจนถึงระหว่างเมือง โดยการกำหนดขอบเขตของแต่ละหน่วยชุมชนเอาไว้ นั่น เพื่อให้สามารถกำหนดระดับที่เหมาะสมกับศักยภาพในการสนองความจำเป็นและการบริหารจัดการของแต่ละลำดับขั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพที่สุด สอดคล้องกับคุณลักษณะเฉพาะของความพอเพียงเรื่องการพัฒนาจากภายในสู่ภายนอก

ภาพที่ 10 ลำดับชั้นของชุมชนเมือง

โดยหน่วยงานสังคมกลุ่มย่อยที่สร้างขึ้นยังมีขนาดเล็กเท่าไร ย่อมมีนัยยะว่าการสนองความต้องการภายในหน่วยย่อยทำได้ง่ายเช่นกัน โอกาสในการสนองความต้องการเพื่อให้เกิดความพอเพียงสำหรับแต่ละกลุ่มจึงย่อมทำได้ง่าย เนื่องจากเป็นขนาดที่เหมาะสมสอดคล้องกับศักยภาพในการบริหารจัดการ การแบ่งชุมชนเมืองออกเป็นกลุ่มย่อยเช่นนี้ส่งผลให้ชุมชนเมืองจะมีลักษณะเป็นเมืองใหญ่ที่เกิดขึ้นจากองค์ประกอบย่อย ๆ ภายในที่โยงใยสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งในสภาพความเป็นจริงนั้น ย่อมเป็นไปได้ที่หน่วยงานสังคมหนึ่ง ๆ จะสมบูรณ์พร้อมในทุก ๆ ด้านอย่างเบ็ดเสร็จจนสามารถพึ่งพาตัวเองได้อย่างพอเพียงในทุก ๆ ด้าน จึงจำเป็นต้องมีการติดต่อและสัมพันธ์กับหน่วยอื่น ๆ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนระหว่างกันในเรื่องที่แต่ละฝ่ายขาด เกิดเป็นการพึ่งพาระหว่างกัน จากหน่วยที่อยู่ใกล้สู่หน่วยที่อยู่ไกลและจากหน่วยเล็กสู่หน่วยใหญ่ เมื่อกลุ่มย่อยภายในเมืองมีความพอเพียงในระดับหนึ่งแล้ว ย่อมส่งผลให้การรวมกลุ่มเป็นเมืองใหญ่มีความพอเพียงในภาพรวมด้วยเช่นกัน

4.6.2 แนวคิดทางกายภาพของชุมชนเมืองที่พอเพียง

แนวคิดทางกายภาพที่ทำการนำเสนอในครั้งนี้เป็นการนำเสนอในระดับ “แนวคิด” เท่านั้น เนื่องจากในระดับของการนำไปปฏิบัติทางการออกแบบจริง ย่อมที่จะต้องได้รับการพิจารณาถึงแนวทางการออกแบบที่เหมาะสมชัดเจน ตามลักษณะของบริบทนั้น ๆ ในแต่ละชุมชนเมืองต่อไป โดยในการนำเสนอครั้งนี้จะทำการนำเสนอในรูปแบบของ แนวทางการสร้างสภาพแวดล้อมที่พอเพียงสำหรับหน่วยชุมชนในแต่ละลำดับชั้น ซึ่งสามารถสรุปเป็นประเด็นให้พิจารณาได้ดังนี้

หน่วยระดับชุมชน (Neighborhood) : เป็นหน่วยระดับเล็กที่สุด ผู้คนมีการใช้งานบ่อยที่สุด และมีความใกล้ชิดกับผู้คนมากที่สุด ด้วยความเป็นหน่วยที่มีขนาดเล็กและไม่ซับซ้อน โอกาสในการสร้างให้เกิดความพอเพียงจึงสามารถทำได้ง่าย ความพอเพียงจะเกิดจากการที่ผู้คนในชุมชนได้รับการสนองความต้องการขั้นพื้นฐานอย่างทั่วถึง ผู้คนในชุมชนมีความคุ้นเคยกัน ด้วยการดึงเอาลักษณะของการอยู่ร่วมกันของชุมชนในชนบทมาใช้ในพื้นที่เมือง โดยมีแนวคิดในการออกแบบดังนี้

- ในแต่ละหน่วยชุมชนควรมีการจัดเตรียมบริการพื้นฐาน สาธารณูปโภค-สาธารณูปการ ร้านค้า พื้นที่พักผ่อน และอื่น ๆ ที่จำเป็นในการดำรงชีวิตให้พอเพียง ชุมชนควรมีขนาดเล็กเพื่อความสะดวกในการกระจายบริการได้ทั่วถึงและไม่สิ้นเปลือง รวมทั้งสะดวกในการบริหารจัดการ
- เพิ่มพื้นที่สีเขียวในชุมชนเพื่อเป็นที่พบปะระหว่างกัน ช่วยกระตุ้นให้เกิดประชาสังคม และลดช่วยมลพิษ รวมทั้งช่วยสร้างบรรยากาศที่ดีและสร้างความน่าสบายให้กับชุมชน ควรออกแบบอาคารให้ใช้ระบบธรรมชาติเพื่อลดการใช้พลังงานได้ เช่น จัดวางอาคารเพื่อรับลมธรรมชาติ หรือ ใช้ร่มเงาของต้นไม้เพื่อช่วยลดอุณหภูมิ
- ใช้ระบบหมุนเวียนพลังงานหรือพลังงานทางเลือกที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งสามารถบริหารจัดการได้ง่ายในชุมชนขนาดเล็ก
- ลดการใช้รถยนต์ในชุมชน ด้วยการให้ร่มเงาของต้นไม้ช่วยสร้างบรรยากาศที่ดีให้กับทางเท้าและทางจักรยาน เพื่อกระตุ้นให้คนในชุมชนหันมาใช้ทางเท้ามากขึ้น

หน่วยระดับย่าน (District) : เป็นหน่วยชุมชนลำดับที่ 2 เป็นหน่วยที่มีความใกล้ชิดกับผู้อยู่คน รองลงมาจากหน่วยระดับชุมชน ซึ่งหน่วยระดับย่านนี้จะป็นหน่วยที่รองรับการใช้งานของผู้อยู่คนเป็นจำนวนมากและหลากหลาย ความพอเพียงจะเกิดจากการที่ผู้อยู่คนภายในย่านได้รับการสนองความต้องการอย่างทั่วถึง มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและมีจิตสำนึกร่วมกัน โดยมีแนวคิดในการออกแบบดังนี้

- สร้างพื้นที่ศูนย์กลางย่านที่ชัดเจนด้วยสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์ เพื่อสร้างความภาคภูมิใจร่วมกันของคนในชุมชนกระตุ้นให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน บริเวณศูนย์กลางย่านควรมีการควบคุมความหนาแน่นให้เหมาะสม เช่น แทรกพื้นที่สีเขียว และพื้นที่ธรรมชาติเข้าไป เพื่อช่วยลดความหนาแน่น
- ควรมีการจัดวางอาคารภายในย่านให้เข้ากับธรรมชาติ เช่น รับลมประจำถิ่นได้ดี หรือ การใช้แหล่งน้ำธรรมชาติเพื่อช่วยลดอุณหภูมิให้กับย่าน รวมทั้งการดึงเอกลักษณ์ของภูมิประเทศมาสร้างความน่าสนใจให้กับย่าน
- วางแผนการใช้งานพื้นที่ภายในย่านให้มีความหลากหลายและสมดุลด้วยกิจกรรมที่จำเป็นในการดำรงชีวิต เช่น เพิ่มแหล่งงานในย่านพักอาศัยเพื่อลดการเดินทางระหว่างที่พักอาศัยกับแหล่งงาน ด้วยการส่งเสริมให้เกิดธุรกิจขนาดเล็กที่มีความเป็นเอกลักษณ์ในแต่ละย่าน

- ออกแบบอาคารเพื่อลดการใช้พลังงาน เช่น ใช้รูปแบบของอาคารพื้นดินหรืออาคารพื้นดินประยุกต์เนื่องจากสามารถเข้ากับสภาพแวดล้อมได้ดีและมีเอกลักษณ์ ช่วยสร้างบรรยากาศที่ดีให้กับย่าน
- ปลุกต้นไม้ที่มีคุณสมบัติช่วยลดมลพิษได้ดี บริเวณเส้นทางคมนาคมที่มีการใช้งานหนาแน่น พร้อมทั้งควรมีการสร้างทางเท้าที่มีความสะดวกสบาย มีความร่มรื่น สามารถกันแดดกันฝนได้และกระจายอย่างทั่วถึง เพื่อกระตุ้นให้คนในเมืองหันมาใช้ทางเท้ากันมากขึ้น ลดการใช้รถยนต์ส่วนตัว

หน่วยระดับเมือง (Urban) : เป็นหน่วยชุมชนที่มีการใช้งานบ่อน้อยที่สุด ความพอเพียงจะเกิดขึ้นจากการที่เมืองมีการพึ่งพาตัวเองได้และพอเพียงในตัวเอง ผู้คนในเมืองได้รับการอย่างทั่วถึง เมืองต้องไม่รุกรานธรรมชาติและสร้างปัญหาให้กับสิ่งแวดล้อมโดยมีแนวคิดในการออกแบบดังนี้

- จำกัดขอบเขตเมืองให้ชัดเจนในลักษณะของ Green Belt บริเวณใจกลางเมืองควรมีความกระชับ เพื่อลดการทำลายพื้นที่ธรรมชาติรอบนอกเมือง ในกรณีที่มีความจำเป็นต้องขยายให้ใช้ระบบเครือข่าย ในลักษณะของการกระจายตัวเป็นกลุ่ม ๆ
- จัดการใช้งานพื้นที่ให้เหมาะสมและมีความสมบูรณ์ในตัวเอง เช่น จัดให้มีที่พักอาศัยและแหล่งงานไว้ในบริเวณใกล้เคียงกัน เพื่อช่วยลดการเดินทางจากบ้านไปทำงาน
- มีโครงข่ายคมนาคมที่ชัดเจนและรับรู้ได้ง่าย ส่งเสริมระบบขนส่งมวลชนที่มีประสิทธิภาพเพื่อลดการใช้รถยนต์ส่วนตัว และควรมีการพัฒนาเมืองตามเส้นทางขนส่งมวลชนเป็นหลัก
- สร้างโครงข่ายพื้นที่สาธารณะและพื้นที่สีเขียวในหลายลำดับขั้นเพื่อให้กระจายได้อย่างทั่วถึง อนุรักษ์พื้นที่สีเขียวดั้งเดิมไว้ให้มากที่สุดเพื่อใช้ลดอุณหภูมิและลดมลภาวะ เพิ่มพื้นที่เปิดโล่งบริเวณที่มีการใช้งานหนาแน่นสูงเพื่อหลีกเลี่ยงการเกิดเกาะความร้อนในเขตเมือง
- พัฒนาเมืองให้สอดคล้องกับฐานทรัพยากรของแต่ละที่ เพื่อลดความสิ้นเปลืองจากการต้องขนทรัพยากรจากแหล่งอื่นที่ห่างไกล

5. บทสรุป

แนวคิดชุมชนเมืองที่พอเพียงที่ได้ทำการเสนอนั้น คือหนทางในการบรรเทาปัญหาจากภาวะโลกร้อนของชุมชนเมืองไทย ภาพรวมของแนวคิดนั้นจะมุ่งเน้นไปที่มิติทางกายภาพเป็นหลัก โดยมุ่งหวังให้สภาพแวดล้อมที่สร้างขึ้นเป็นสิ่งที่เกื้อหนุนปัจจัยอื่น ๆ เช่น สังคม เศรษฐกิจ พหุวัฒนธรรม ตลอดจนจิตใจของคนในเมืองให้มีความพอเพียงมากขึ้น ถึงแม้ว่ากายภาพซึ่งเป็นรูปธรรมจะกำหนดวิถีชีวิตหรือสังคมวัฒนธรรมไม่ได้ แต่กายภาพย่อมมีส่วนในการส่งเสริมหรือขัดขวางสิ่งที่เป็นนามธรรมเหล่านั้นได้ ดังนั้น การสร้างสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่สามารถสนองความต้องการในลำดับขั้นต่าง ๆ ได้อย่างพอเพียงนั้น ย่อมส่งผลให้ผู้คนภายในชุมชนเมืองเกิดความรู้สึกพอเพียงภายในจิตใจได้

อนึ่ง แนวคิดที่ทำการนำเสนอในครั้งนี้ถือเป็นเพียงภาพร่างของการออกแบบเท่านั้น ยังต้องการข้อมูลสนับสนุนทั้งในด้านทฤษฎีและในด้านปฏิบัติอีกมาก หากต้องการนำไปประยุกต์ใช้งานจริง แนวคิดชิ้นนี้จึงเป็นแค่แนวคิดในระดับภาพรวมที่จะทำหน้าที่เป็นฐานทางข้อมูล และเป็นตัวอย่างสำหรับบุคคลหนึ่งบุคคลใดที่สนใจศึกษาวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวข้องต่อไปในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

กนกวรรณ ตระกูลยิ่งเจริญ. ม.ป.ป. “โลกร้อน-คน เทคโนโลยี และการบริโภค” อาษา. 02:51-03:51:

48-49.

กำธร กุลชล. 2545. การออกแบบชุมชนเมืองคืออะไร : การติดตามหาคำตอบในรอบ 40 ปี.

กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

จักรสิน น้อยไธภูมิ. 2550. หลักการทางแนวคิดชุมชนเมืองที่พอเพียง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการออกแบบและวางผังชุมชนเมือง มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์ เจริญเมือง. 2542. เมืองในสังคมไทย. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ประเวศ วะสี. 2542. ยุทธศาสตร์ทางปัญญาของชาติ : ยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุดของสังคมทั้งหมด

ร่วมกัน. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

_____. 2542. เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). 2551. การพัฒนาที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมล

คิมทอง.

พระไพศาล วิสาโล และ ว.วชิรเมธี. 2550. วายทวนน้ำ : ฝ่ากระแสทุน ด้วยกระแสธรรม.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน.

รุจิโรจน์ อนุมนบุตร. 2547. “การออกแบบชุมชนเมืองที่น่าอยู่และประหยัดพลังงาน” ใน เมืองที่น่าอยู่และ

ประหยัดพลังงาน. 4-24 – 4-35. กรุงเทพมหานคร: สมาคมสถาปนิกชุมชนเมืองไทย.

สิงหนาท แสงสีหนาท. 2545. หลักการทางแนวคิดชุมชนเมืองที่ยั่งยืนในบริบทของไทย. วิทยานิพนธ์

ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาการออกแบบและวางผังชุมชนเมือง บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สิทธิพร ภิรมย์รัตน์. 2006. “การออกแบบชุมชนเมืองที่น่าอยู่ และยั่งยืน : ทฤษฎีและประสบการณ์” หน้า

จั่ว :วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และ สำนักงานทรัพย์สินส่วน

พระมหากษัตริย์. 2546. วรรณกรรมปริทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง.

_____. 2546. กรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. ม.ป.ท.

อภิชัย พันธเสน. 2549. สังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพมหานคร: สำนักงาน

กองทุนสนับสนุนการวิจัย.

อภิชา สืบสามัคคี. ม.ป.ป. โลกร้อน ปรากฏการณ์ธรรมชาติเข้าขั้นวิกฤติ?. กรุงเทพมหานคร: มาชิก
สำนักพิมพ์.

Burton, Elizabeth., Williams, Katie., and Jenks, Mike. 1996. “The Compact City and Urban
Sustainability.” **The Compact City : A Sustainable Urban Form ?**. Janks,
Mike., Burton, Elizabeth., and Williams, Katie., ed. New York: E&FN Spon,
Lang, Jon. 1994. **Urban Design : The American Experience**. New York: Van Nostrand Reinhold,